

til, at hun måtte inviteres med. Det var en oplevelse af standsforskel, som sved sig fast.

Et næsten utroligt slid kostede det at nå så vidt, som Peder nåede. Alle slags job tog han sig på for at skaffe penge, om det så var at gå til Lemvig med et brev for at tjene 50 øre. I starten var det 12 timers hårdt arbejde på fremmed grund og bagefter i gang med spaden på egen jord, fordi der ikke var råd til trækraft. Det afgørende punkt for daglejer-husmanden nåedes, når det skulle afgøres, om man ville fortsætte med at arbejde for andre eller gøre forsøget med at koncentrere sig om sin egen bedrift. Det sidste passede ikke i bøndernes kram, men det skal dog siges, at Peder blev bakket op af et par nabogårdmænd, da han havde truffet sit valg stærkt tilskyndet af sin djærve kone, Stine.

Peder Lykkes og Ellen Damgaards bog – sådan må man udtrykke det – kaster lys over en mængde forskellige forhold og sysler og vil være til glæde for enhver med sans for kulturhistorie. Det er tilmed et smukt værk med mange fine billeder, gårdskitser og kort.

Paul G. Ørberg

Peter Beck: *Nikolai Laurentius Feilbergs levnedsløb og kredsen om ham. Præst i Vestjylland 1834-47 og i Ullerup på Sundeved 1848-64.* (Poul Kristensens Forlag, Herning, 1981). Ill. 184 s.

Pastor N.L. Feilberg (1806-99) huskes nu mest for sin indsats som sognepræst 1848-64 i Ullerup i Sundeved, hvor han kom til at betyde meget både for den kristelige og den nationale udvikling i sognet. Fhv. lektor Peter Beck, der selv er født og opvokset i Ullerup, har skrevet en letlæst og charmerende bog om Feilberg og hans omgivelser, hvori

også tidsbaggrunden karakteriseres fint. Feilberg voksede op i et finkulturelt embedsmandshjem i København, men udviklede i sin tid som præst først i Vestjylland og senere i Sønderjylland en stor forståelse og sympati for jævne menneskers tankegang og for de folkelige og nationale strømninger, der var under udvikling i tiden. Den foreliggende bog, der fremtræder i en meget smuk skikkelse, bygger både på trykte og utrykte kilder, hvoraf en stor del stadig er i privat eje.

Dorrit Andersen

Poul Dam: *Politikeren Grundtvig* (Forlaget Aros, 1983). 96 s., 90 kr.

I anledning af 200-årsdagen har Folketingsets præsidium villet hylde Grundtvig for hans omfattende folkeoplysning, der danner så væsentlig en baggrund for demokratiets vækstbetingelser i Danmark. Præsidiets har derfor med god grund ladet den erfarne højskolemand og politiker Poul Dam skrive om en ret upåagtet side af Den Gamles virke, om politikeren Grundtvig.

Det er i vid udstrækning blevet en fortjent rehabilitering oven på det almindelige omdømme, at »der i sandhed ikke sad noget politisk hoved på Grundtvig« (Erik Henrichsen). Bogen er fuld af træffende bemærkninger, der bærer præg af forfatterens fortrolighed med Grundtvigs person, men desto mere kunne man have ønsket, at den rent politiske virksomhed ikke var blevet anskuet så isoleret fra hans historiesyn og øvrige virke. Det ville have været i Grundtvigs egen romantiske ånd, at helheden i dette kom til orde, så meget mere som Dam er på det rene med, at hans verden ikke ville have været »hel for ham, hvis han havde vist det politiske fra sig« (s. 14).

Bogen er lille og upretentiøs, og det også meget store materiale er ikke gennemgået så systematisk, at der er vundet noget sammenhængende syn på Grundtvigs politiske anskuelser. Mange af betragtningerne er derfor hypotetiske, hvad Dam er klar over, og mange af de i øvrigt velvalgte citater står for isoleret og uformidlet. Men bogen er skrevet så godt og indfølelse, at den giver lyst til at fordybe sig yderligere i kildematerialet, hvilket ikke er den ringeste ros.

Særlig på ét punkt synes der grund til at korrigere forfatteren. Der er næppe grund til at tro, at Grundtvig på dansk grund var nogen ubetinget tilhænger af parlamentarismen i dens engelske form. Snarere var han som Monrad interesseret i, at enevælden, som han oprindelig støttede, langsomt udviklede sig imod parlamentarismen, nemlig via det ældre og siden det yngre konstitutionelle system. I begge disse ville kongemagten nemlig bevare dels en stor, dels en betragtelig indflydelse, og i det ældre konstitutionelle system ville kongens tillid til de ansvarlige ministre således være nok så væsentlig som rigsdagens.

Der er derfor imod Dams opfattelse grund til at tillægge Vilhelm Birkedals erindringer stor vægt, hvor han mener, at Grundtvig i martsdagene 1848 fortsat stod under indflydelse af sit gamle politiske løsen:

*Kongehånd og folkestemme,
begge stærke, begge fri.*

Grundtvigs næsten systematiske mangel på automatisk loyalitet over for ministrene og hans ofte fremfusende, skarpe kritik over for disse var derfor heller ikke udtryk for nær så anarkistisk og radikal en holdning, som Dam synes at mene.

Kongen stod med sin årvågne kritik

på den ene side af den ansvarlige regering, rigsdagen på den anden, og hans holdning var både i realiteten og for Grundtvig nok så afgørende for ministeriets skæbne som rigsdagsmedlemmernes. Sandsynligvis kan man derfor i vid udstrækning opfatte den omstændighed, at Grundtvig gang på gang fremsatte særsynspunkter, som han på forhånd vidste ikke kunne vinde flertal i rigsdagen, som udtryk for indirekte appeller til majestæten om at gøre disse til sine egne. Grundtvig var jo, som Dam med rette gør opmærksom på, meget selvbevidst også som politiker og ikke i tvivl om, at han gav nok så vægtigt udtryk for folkestemmen som de fleste af sine kolleger i rigsdagen. Hvad var da mere naturligt, end at netop han vejledte den magtfulde kongehånd.

Det gælder her om flere andre steder i bogen, at Dams eget politiske ståsted er smittet lidt for meget af på hans Grundtvigopfattelse, så han gør Grundtvig mere demokratisk og socialt bevidst end rimeligt. Når balancen alligevel er bevaret, hænger det sammen med, at Dam selv er forblevet stærkt præget af sit nære forhold til Arne Sørensens ofte misforståede Tredie standpunkt, der ikke var fascistisk, men søgte at skabe en alliance mellem den sociale ligheds- og retfærdighedspolitik, som venstrefløjen ønskede, og den nationale samling, som højrefløjen stod for, og som Grundtvig selv blev så fremtrædende en talsmand for i reaktion mod den fremtrængende tyskhed.

Poul Dams smukt illustrerede bog fortjener at blive læst. Han er gået til opgaven med den gavnlige udgangsposition, at Grundtvig »på mange måder er ... lige så uforstået idag som dengang, for stor og mangfoldig til at kunne rummes i gængse kategorier«. Derfor har han ikke som så mange andre voldtaget Grundtvig, men har med

perspektiv kunnet give begyndelsen til en nyvurdering af Den Gamles betydelige politiske indsats.

Leo Tandrup

William E. Wiinstedt: *En marinelæges dagbog i Vestindien og ved Østersøescadren*. Udg. ved Jørgen H. Barfod. (Lademan, 1979) 282 s.

Denne bog indgår i memoireserien Mennesker og Minder, udsendt af Lademanns forlag.

Det er let forståeligt, at man falder for fristelsen til at udgive denne dagbog; der er jo ikke bevaret for meget af den slags. Det er blevet en smuk udgivelse, endda med farvebilleder og en fin grafisk udformning. Så meget mere må man beklage de højst utilstrækkelige udgivelsesprincipper. Den første halvdel af dagbogen, formentlig omhandlende sejlturen til Vestindien eksisterer ikke mere, og intet oplyses f.eks. om, hvor nærværende halvdel kommer fra, eller hvorledes den har overlevet.

Dagbogen fra 1864 giver så godt som intet indblik i marinelægens arbejde, men næsten udelukkende i Wiinstedts private interesser, der gik på selskabelighed, kurtiseringen og mad, kulminerende med optakten til forlovelsen med en vis Fanny Kehlet, datter af en københavnsk fabrikant. Her svigter udgivelsen atter. Hver gang man træffer navnet på en flådeofficer, oplyses det prompte, hvornår han blev kadet samt det videre forløb af hans karriere, ligesom skibes bestykning beskrives i detaljen. Det kan rimeligvis have en vis betydning, selv om den slags oplysninger ikke er svært tilgængelige. Hvad der imidlertid ville have langt større betydning i sammenhængen er personalhistoriske oplysninger omkring Wiinstedts familie, dennes og hans om-

gangskreds. Her svigter udgivelsen næsten totalt. Om Wiinstedt selv oplyses ikke en gang hans dødsår (som var 1898). Hvis det har været for svært med disse personalhistoriske oplysninger, savner man information om, hvad der er gjort for at skaffe dem.

Det ville i hvert fald have været muligt at sætte en note på Nyborg-købmanden Winckler, hvis døtre Wiinstedt træffer. Hertil kommer, at de personalhistoriske oplysninger er anbragt i de fortløbende noter i stedet for at være trukket ud i et personregister med henvisninger; så det hele er ikke så godt.

Det skal dog endelig siges, at udgiverens sammenfattende bemærkninger omkring dagbogens enkelte dele er udmærkede. Og så er det kulturhistorisk interessant at følge denne spradebaselæges selvreflekterende og navlebeskuende overvejelser over eget image; samt hans hanedans omkring »The Dove«, som han kalder sin fremtidige hustru.

Ib Gejl

L.S. Ravn: *Træk af folkeskolens historie i Nordslesvig 1864-1920*. (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1981). 206 s., ill.

Den nordslesvigske skolehistorie, særlig i tiden 1864-1920, har altid tiltrukket sig stor opmærksomhed. Det er skolens rolle som redskab i den tysknationale indoktrinerings tjeneste, der især har betinget denne interesse. Administrationshistorie og kulturkamp er vævet ind i hinanden i denne tid med et klart politisk mål for øje.

Forfatteren til denne bog, fhv. stads-skoleinspektør L.S. Ravn, har selv været både elev og en kort tid før genforeningen også lærer i den tyske folkeskole. Han har et stort skolehisto-